

Csík vármegye új székháza

Jelige: Vármegyeház

Tartalomjegyzék

Tartalomjegyzék	2
Bevezető	3
Kutatástörténeti áttekintés. Előzmények	3
Az új vármegyeház építéstörténete	8
A telekcsere	8
Hám Ignác, a vármegyeház tervezője	10
Előkészületek	12
A versenytárgyalás	14
A munkálatok	15
Csík vármegye új székházának helye a magyarországi vármegyeház-építészetben	20
Az épület 1912–13-ban történt kibővítéséről	21
Épületleírás	22
Összegzés	24
Melléklet. Képek	24
Felhasznált irodalom	41
Források	42
Sajtóanyag	42

„...legyen e ház a szeretetnek felszentelt csarnoka, a testvéri szeretetnek, az igazságnak a kölcsönös türelmességnek és a haza szeretetnek szentelt csarnoka; legyen templom, hová csak megtisztult érzelmekkel szabad belépni, s ki e terem küszöbét átlépi, hadjon kívül minden rokon és ellenszenvet s az egy igazságot tartsa szemelőtt, kövesse lelke meggyőződését; és legyen e ház a mi erős várunk, az ország, a magyarság végvára.”¹

Bevezető

Dolgozatom témája az egykori csíkszeredai vármegyeháza, a jelenlegi városháza, melynek építéstörténetét, építésének előzményeit és jelentőségét igyekszem bemutatni elsősorban levéltári forrásokra támaszkodva. A témaválasztást indokolja az épület reprezentatív szerepe, illetve jelentősége Csíkszereda fejlődésének szempontjából: a 19. század második felében, mikor Csíkszereda szerepe fokozatosan megnőtt, és végül Csík vármegye székhelye is ide költözött, szükségessé vált egy olyan székház felépítése, mely minden központi intézménynek – és azok hivatalnokainak – helyet biztosít, valamint megjelenésében is igazodik közigazgatási szerepéhez és megnövekedett jelentőségéhez. Várostarténeti és urbanisztikai szempontból az épület meghatározó szerepet játszik azzal is, hogy megnyitotta azoknak a középítkezéseknek a sorát, melyeknek köszönhetően néhány évtized alatt Csíkszereda városias jellege igen megerősödött: a vármegyeház építését követően, a századfordulón épült például a csíkszeredai Vigadó és a Törvényszék is, majd a Katolikus Gimnázium.

Kutatástörténeti áttekintés. Előzmények

Csik vármegye és Csíkszereda 19. századi történetével, illetve az új, csíkszeredai vármegyeház építésének előzményeivel kapcsolatban érdemes elsősorban azt a forrásértékű irodalmat áttekinteni, melyek sorában Orbán Balázs jól ismert összefoglalása lehet az első: az 1868 és 1873 között Pesten megjelent művében azt írta a városról, hogy „Szereda egy oly gyarló kicsiny helység, melynél nagyobb s városiasb küllemmel bíró falu Csikban akárhány

¹ Mikó Bálint főispán köszöntőbeszédének részlete, mely az új vármegyeház avatási ünnepségén hangzott el. CsLvt, F 7 Csík vármegye levéltára – Közgyűlési jegyzőkönyvek, 24 (1888. évi határozati jegyzőkönyv, 1888. február 4-i díszgyűlés), 3. lap.

van”.² A Csíkszeredáról szóló szövegrészben az utazó lesújtó véleménye mellett azonban lényeges információt is találunk a szeredai vár környékéről – ahol később a vármegyeház is felépült: a várost alkotó két utca közül „az északról délnek tartó utca déli végénél van a vár, e körül a volt határőri ezredek csinosabb tiszt lakjai”³, emeletes kőépületek, melyek akkoriban ritkaságszámba mentek a városban. A városfejlődés szempontjából meglehetősen érdekes az író azon megállapítása, miszerint annak oka, hogy Csíkszereda „nagyobbra és jelentékenyebbre” nem fejlődött abban keresendő, hogy Csík székháza a szeredaiak ellenkezése miatt annak idején Somlyón épült fel.⁴

Vitos Mózes *Csikmegyei füzetek. Adatok Csikmegye leírásához és történetéhez* címmel kiadott terjedelmes művében⁵ részletesebb és pontosabb adatokat találhatunk Csík vármegye egykori és új székhelyével, közigazgatásával, sőt, államépítészeti hivatalával kapcsolatban is. A *Csikmegye székhelye* címet viselő fejezetből egy rövid történeti áttekintés után kibontakozik az a folyamat, melynek során a különböző központi intézmények Csíksomlyóról Csíkszeredába kerültek át, míg végül 1878-ban Mikó Mihály akkori főispán a közigazgatás áthelyezését ki is mondta, és az intézmények 1879. szeptemberében a szeredai várba költöztek.⁶ A mű ezen fejezete azonban nemcsak a vármegye e jelentős eseményeinek összefoglalását adja, hanem kitér az új megyeház építésének tervére és – néhány dátum, illetve forintban kifejezett kölcsön és kifizetés erejéig – folyamatára is: Vitos Mózes hangsúlyozza, hogy az épület terveit Hám Ignác, akkori építészeti hivatali főnök rövid idő alatt készítette el, viszont csak érintőlegesen tesz említést arról a cseréről, melynek eredményeképpen az intézmények új megyeházba való költöztetése után a várkastélyt átadták a honvédség számára⁷ – mely csere nehézkes lebonyolításáról azonban a korabeli sajtóanyag részletesen beszámol. Ugyanitt a szerző rámutat arra, hogy az új vármegyeház felépítése további építkezések sorát nyitotta meg, egy másik fejezetben pedig az államépítészeti hivatal 1876-tól kezdődő, csikmegyei működéséről, hatásköréről és jelentősebb megvalósításairól olvashatunk.⁸

² Orbán Balázs: *A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismereti szempontból* I–VI, Pest, 1868–1873, <http://mek.niif.hu/04800/04804/html/76.html> (2012. április 8.).

³ Uo.

⁴ Uo.

⁵ Vitos Mózes írásai eredetileg 1894 és 1902 között, 34 füzetben jelentek meg, ezeket adta ki később egyetlen kötetben.

⁶ Vitos Mózes: *Csikmegyei füzetek. Adatok Csikmegye leírásához és történetéhez* II., Hargita Kiadóhivatal, Csíkszereda, 2003, 518.

⁷ Uo., 519.

⁸ Uo., 536–538.

Két, először 1914-ben megjelent írás, Antal Áron Csík vármegye és Szilávik Ferenc Csíkszereda történetét összefoglaló tanulmánya⁹ nem tartalmaz lényeges információkat az új vármegyerház építésére vonatkozóan, Csík vármegye székhelyének 1878-as költöztetéséről azonban mindkettő említést tesz.

Ferencz Béla Csík vármegyét bemutató monográfiájában Csíkszeredáról azt írta, hogy „rosszul volt e hely megyeszékhelyül választva, mert az építésre vízmentes tere hiányzik”.¹⁰ Az 1935-ben kiadott rövid könyvbe összegyűjtött, de helyenként sajnos pontatlan adatok között olvashatjuk azt is, hogy az új vármegyerháza 1886-ban épült, itt székelt a főispán és itt van elhelyezve az összes megyei hivatal: pénzügy-igazgatóság, állami pénztár, számvevőség, mezőgazdasági kamara, agrárhivatal, állategészségügyi, orvosi, mérnöki hivatal és tanfelügyelőség.¹¹

A visszaemlékezések közül Tivai Nagy Imre írásait érdemes elsősorban kiemelni. Feljegyzései részletekben jelentek meg a 20. század elejének csíki havi-, heti- és napilapjaiban, míg végül 1925-ben *Cirkálások. Szeredai emlékeimből* cím alatt, egy kötetben láttak napvilágot. Tivai visszaemlékezései szerint a vár előtti tér egy tágas, szabad terület volt, melyen „sorjában ültetett százados hársfák állottak”¹², és melyen „hajdan a várban székelő katonaság bandája naponként platz-muzikot adott”¹³. Tivai beszámol a vármegye intézményeinek a várba való beköltöztetéséről, illetve a vármegyerház építésének előzményeként a telekcseréről is, de érdekesebb azon megjegyzése, mellyel egy 1890-es évekbeli állapotról hívja fel a figyelmet, mégpedig arra, hogy a nevezett időszakban felépült a vár elé egy hosszú épület, „mely az ódon várkastély kilátását elzárta, s a tér eredeti karakterét megsemmisítette”¹⁴ (2., 3. kép). Az emlékezések írója egyébként az új vármegyerház felépítését sem nézte jó szemmel: mivel az új székház homlokzata a korábban ott állott épületek homlokzataihoz képest jóval előrébb került, ez nagyban leszűkítette a vár előtti teret, ami szinte teljességgel meg is semmisült később, a vármegyerház átépítésével, kitoldásával. Nagy Benedek Tivai emlékezéseire írott előtanulmányából pedig azt is megtudhatjuk, hogy a Csíkmegyei Gazdasági Egylet megrendelésére 1913 nyarán Márton Ferenc megfestette Tivai Nagy Imre életnagyságú képét, melyet a vármegyerház nagytermének karzata alá, a megye régi nagy személyiségeinek portréi közé helyeztek. A csíkszentgyörgyi származású

⁹ Antal Áron: *Csík vármegye története és Szilávik Ferenc: Csíkszereda*, in: *Csík vármegye státusszimbóluma*, Csíkszereda Kiadóhivatal, Csíkszereda, 2011, 247–256.

¹⁰ Ferencz Béla: *Csík vármegye monográfiája a legrégebbi időktől napjainkig*, Csíkszereda, 1935, 23.

¹¹ Uo., 22.

¹² Tivai Nagy Imre: *Emlékezés régi csíkiakról*, Csíkszereda Kiadóhivatal, Csíkszereda, 2009, 44.

¹³ Uo., 43.

¹⁴ Uo., 46.

festő fekete magyar ruhában ábrázolta a már idősödő Nagy Imrét, a portré azonban – a többi arcképpel együtt – 1916-ban sajnos megsemmisült.¹⁵

Dr. Nagy András *Városkép és ami hozzá tartozik* című, Csíkszeredáról szóló emlékiratában – mely a második világháború előtti kisváros házait, jellegzetes alakjait, emlékezetes eseményeit mutatja be – is találunk néhány megjegyzést a vármegyeház épületére vonatkozóan. A szerző a visszaemlékezés bizonytalanságával írja, hogy 1880 körül épült a vármegyeház középső része, melynek timpanonját „két klasszikus ízlésű, meztelen emberalak díszítette, állítólag Ádámot és Évát ábrázolva”.¹⁶ Ezeknek az alakoknak mára nyoma veszett, így ellenőrizhetetlen ez a feltételezés, de a leírás különben is téves, ugyanis a vármegyeház kezdetben, a megépítését követően nem rendelkezett timpanonnal (4., 5. kép). A főhomlokzat az 1912–13-as átépítés és kibővítés során egészült ki a timpanonnal; erről az átépítésről különben Nagy András is említést tesz, megjegyzi, hogy az épületnek a város és Zsögöd felé eső szárnyait a '10-es évek elején toldották a meglévő épületrészhez.¹⁷ Jellemző Dr. Nagy András írására, hogy amennyire elismerően szól Csíkszereda emblematisztikus személyiségeinek minden jellemvonásáról és tetteréről, éppen annyira elítélően tekint a századforduló környékének új középületeire, melyeket a gyors, meggondolatlan és erőltetett városiasodás elhibázott megvalósításainak tart.¹⁸ Bár ítélete elsősorban a Törvényszékre, a Vigadóra és Dr. Bochkor Béla házára vonatkozik ezek „gipsz figurákkal agyoncifrázott”¹⁹ homlokzatai, esetenként indokolatlan és formátlan tornyai és sisakjai miatt, a századforduló középületeit és lakóházait általában véve csúnyáknak tartja, melyekben – szerinte – „a millenniumi Magyarország oktalan túlméretezettsége” nyilvánul meg.²⁰

A tudományos igénnyel született munkák közül Pál Judit *Városfejlődés a Székelyföldön (1750–1914)* című kötete átfogó és pontos képet nyújt Csíkszereda fejlődéséről és azokról a körülményekről is, melyek között Csík vármegye új székháza felépült. A 19. század közepének csíkszeredai városképét illetően a szerző Orbán Balázs fent idézett lesújtó véleményét ismétli,²¹ de hangsúlyozza, hogy éppen ezekhez az állapotokhoz képest értékelhetőek a dualizmus korának törekvései, városrendezési munkálatai. Elsőként említendő ezek közül, hogy 1873-ban Csíkszeredában is bevezették az utcák kivilágítását – igaz, meglehetősen szerény keretek között –, ezt követte néhány új utca nyitása, Marosvásárhely

¹⁵ Nagy Benedek: T. Nagy Imre emlékezete, in: Tivai Nagy Imre: *Emlékezés régi csíkiakról*, Csíkszereda Kiadóhivatal, Csíkszereda, 2009, 14.

¹⁶ Dr. Nagy András: *Városkép és ami hozzá tartozik*, Pallas-Akadémia, Csíkszereda, 1995, 17.

¹⁷ Uo.

¹⁸ Uo., 114.

¹⁹ Uo.

²⁰ Uo., 115.

²¹ Pál Judit: *Városfejlődés a Székelyföldön (1750–1914)*, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2003, 423–424.

példáját követve az Olt szabályozása, illetve több székelyföldi városhoz hasonlóan Csíkszeredában is nagyobb figyelmet szenteltek a közterületek tisztaságára, a szennyvíz elvezetésére.²² A 19. század második felében Csíkszereda is elindult tehát a városiasodás útján, de Pál Judit szerint a kisváros főként a dualizmus kori építkezéseket tekintve jó példa a városfejlődésre. Bár sokáig falusias település volt, miután megyeszékhellyé vált, és a központi intézmények Csíksomlyóról ide költöztek, „gyors virágzásnak indult, a legmagasabb fejlődési mutatókat felmutatva”.²³ E felvirágzás eredményeképpen a századfordulón megélnék az építkezések, melyek sorában első volt az 1888-ban elkészült megyeháza építése.²⁴

Csíkszereda és Csíksomlyó képes történetében Vofkori György gazdag képanyaggal kiegészítve ismerteti a települések történetét, fejlődését, jellemzőit, Csíkszereda gazdasági, művelődési és sportéletének sajátosságait. A városrészek és utcák szerint bemutatott házak sorában az egykori vármegyeház – jelentőségéhez mérten – kitüntetett helyet foglal el. Vofkori a megyeház építésének előzményeit illetően kitér a legfőbb problémára, mely sokáig késleltette az építkezés megkezdését: az ideiglenesen a Mikó-várba költöztetett megyei közigazgatás által építésre kizemelt terület a rajta álló épületekkel a honvédség tulajdonát képezte, a várkastéllyal viszont a megye rendelkezett, így már korán felmerült egy csere lebonyolításának szükségessége, melynek megvalósítása azonban több akadályba ütközött. Vofkori Becze Antal alispánnak a vármegyeház avatási ünnepségén elhangzott, és utólag a sajtóban közzétett köszöntőbeszédére hivatkozva foglalja össze a csere menetét, melyből kiemelendő az 1882. április 22-i fordulat, amikor a honvédsázlóalj parancsnoksága végre hajlandónak mutatkozott a már régóta húzódó csere ügyének nyélbeütésére, ez azonban még korántsem jelentette a probléma megoldását, ugyanis csak 1884. május 11-én született meg a végleges egyezség a honvédség telkének a megye javára történő átadásáról.²⁵ Vofkori arra is kitér, hogy a csere lebonyolítását követően a megye előjárói sürgetni kezdték a munkálatok megkezdését, a tervezéssel pedig Hám Ignác királyi mérnököt bízták meg.²⁶ Az építkezés menetével kapcsolatban a szerző főként hivatkozás nélküli sajtóközleményeket és újságcikk-részleteket közöl, melyek közül különös érdeklődésre tarthat számot a *Székely Nemzet* azon tudósítása, mely az alapkő letételéről számol be: „a megyei közönség tömeges részvétele mellett [...] az új megyeház fundamentumának alapkövébe vésett kis bádog szelencében elhelyeztetett a Csík megyei közigazgatás központi és járási tisztviselőinek, a kör- és községi

²² Uo., 425–430.

²³ Uo., 431.

²⁴ Uo.

²⁵ Vofkori György: *Csíkszereda és Csíksomlyó képes története*, Typografia, Békéscsaba, 2007, 152.

²⁶ Uo.

orvosok és jegyzők neveit magába foglaló kimutatás, az építési szerződésnek a megye levéltárnoka által hitelesített másolata, és a most [1886] forgalomban lévő hazai ércpénzeknek egy-egy példányát (egy arany, egy ezüst forintos, egy 20 krajcáros, egy 10 krajcáros, egy 4 krajcáros) helyezték el. [...] Már délelőtt 10 órakor kezdett népesülni a várkastély, honnan a kivonulás elindult. Nagyszámú vidéki és helybéli közönség jött össze, kiknek számát emelte a városi tűzoltó testület, mely Nagy Sándor úrnak mint a testület érdemes alparancsnoka élén vonult be a várkastélyba. Ezt követték a megyei polgári leányiskola és a szövő tanműhely növendékei, kik a tantestülettel együtt saját zászlójuk alatt páronként vonultak be az udvarra. [...] Háromnegyed 11 órakor vette kezdetét a kivonulás. A helybéli zenekar rázendített a Rákóczi-indulóra. Az épülő megyeház alapjaihoz mindenki elsőnek igyekezett feljutni, arra a helyre, ahol az alapkőt helyezték el. Miután a tömeg megállapodott, a polgári leányiskola növendékei énekeltek el a Himnusz két első versszakát. Ennek megtörténtevel Becze Antal alispán tartott egy csinos beszédet...²⁷ Vofkori a továbbiakban sajnos már nem szolgál lényegi információkkal a vármegyeház építésének menetére vonatkozóan, összefoglalása további részének tárgya az avatási ünnepség, mellyel kapcsolatban főként az előjárók öltözetét, az épület alkalmi díszítését és az avatási ünnepséget követő mulatságot tekintve közöl részleteket. A szerző a megyeházzal foglalkozó fejezet végén még kitér a '10-es évek elejének átalakításaira, de a vonatkozó bekezdésből csak annyit tudhatunk meg, hogy az épület 1913-ban nyerte el mai formáját.²⁸

Az új vármegyeház építéstörténete

A telekcseré

Miután 1872. január 1-én a törvénykezésnek azon ága, mely az igazságügy-miniszteri ügykörhöz tartozott, Csíkszeredába költözött, illetve a vármegyéek területét szabályozó 1876. évi 33. törvénycikkely a megye székhelyéül is Szereda várost jelölte ki, a központi intézmények Csíksomlyóról mind ide költöztek. E történelmi eseményt követően az új vármegyeház építésének közvetlen előzménye és feltétele az a telekcseré volt, melynek során a honvédség birtokai a megye tulajdonába kerültek. A cserére vonatkozó utalásokkal az áttekintett irodalomban is találkoztunk, de bonyolult menetét a vármegyeház avatási ünnepségén elhangzott alispáni köszöntőbeszédéből ismerhetjük meg igazán.²⁹ A telekcseré

²⁷ Uo., 153.

²⁸ Uo., 155.

²⁹ CsLvt, F 7 Csík vármegye levéltára – Közgyűlési jegyzőkönyvek, 24 (1888. évi határozati jegyzőkönyv, 1888. február 4-i díszgyűlés), 3–6.

ügyét azért tartjuk bemutatásra érdemesnek, mert ezen események menete mutatja egy ilyen nagy horderejű középítkezés körülményeit, illetve jól érzékelteti a hatalmi ágak egymáshoz való viszonyát.

A királyi járásbíróság, a telekkönyvi hatóság és a királyi ügyészség még 1875-ben beköltözött a csíkszeredai várkastély törvénykezési célokra kijelölt délnyugati részébe, „s ezek tapasztalata, a falak vastagsága, s emiatt a szobák sötétsége s általában a várkastélynak irodai használatra célszerűtlen beosztása” készítette elő és érlelte meg egy új megyeház „szükségének és építésének eszméjét”.³⁰ Bár a helyzet tarthatatlansága korán egyértelművé vált, mégis csak 1877 júliusában született meg az elhatározás, hogy „a várkastély cseréltesse el a honvédség által birt külső épületekkel”.³¹ Az elhatározást azonban rövidesen tettek is követték: 1877. október 25-én Vajna Tamás törvényszéki elnök e célból hivatalosan is megkereste a zászlóalj parancsnokságát, melynek felterjesztésére a Honvédelmi Minisztérium Mangesius Frigyes ezredest és Laczkovits Alajos alhadbízost küldte ki a tárgyalások megkezdése végett.³² 1877 decemberére egyértelművé vált, hogy egy „célszerű cserétől” egyik fél sem idegenkedik, így felállítottak egy bizottságot ennek mihamarabbi keresztülvitele érdekében, mely 1878. január 21-én tartott gyűlésében – öt napi folytonos munka után – megkötötte a szerződést. A megállapodást a törvényhatóság elfogadta, és helybenhagyás végett február végén a Belügyminisztériumhoz is felterjesztette, ahonnan viszont csak késve, október 31-én érkezett a kedvezőtlen válasz a következő indokkal: „a honvédelmi Kincstár a kárpotlásul kívánt 14000 frtot egyszerre nem fizetheti, mert a földmívelés- ipar és kereskedelemügyi Ministerium a csere tárgyai közé felvett századosi lakról csak akkor mondhat le, midőn a posta és távirda egyesítettik, és mert az igazságügy ministerium követelése csak a közigazgatás hátrányával volnának teljesíthetők.”³³ E visszautasítás következtében a tárgyalásokat hosszabb időre beszüntették, a csere tervéről és az új vármegye-ház építésének eszméjéről azonban nem mondtak le.

Időközben a honvédség teljesen kiürítette a várkastélyt, ahová 1879 szeptemberében végre a vármegye többi intézménye is beköltözhetett. A következő években az épület célszerűtlensége nehezítette a hivatalnokok munkáját, míg 1882. április 22-én a honvédzászlóalj parancsnoksága azzal a kéréssel fordult a megye vezetőségéhez, hogy fedezze a már korábban az új vármegye-ház építésére kifizetett telken álló, a honvédség tulajdonát képező két kis faház újraépítési költségeinek egy részét. A megye előjárói azonban

³⁰ Uo., 4.

³¹ Uo. (megj.: a szóban forgó „külső épületek” a várral szemben, a felépült vármegye-ház helyén álltak, ld. 1. kép)

³² Uo.

³³ Uo., 5.

elutasították ezt a kérést, és még aznap táviratban kérték a Honvédelmi- és Belügyminisztériumtól az építkezések felfüggesztését és a csere lehetőségének újratárgyalását. E távirati kérésre szeptember végére mindkét minisztériumtól kedvező válasz érkezett, így a tárgyalások megkezdésére egy új bizottság alakulhatott, melyben a megyét Becze Antal alispán, Madár Imre főjegyző, Nagy Sándor helyettes tisztügyész, Nagy József szolgabíró és Hám Ignác királyi mérnök képviselte.³⁴ A bizottságnak 1884. május 11-én sikerült megkötnie a csere egyezségét, melynek első pontja a várkastélyt a honvédség rendelkezésére bocsájtotta, a megye pedig megkapta az összes külső épületet azon kikötéssel, hogy az úgynevezett hadbírói épület és a huszáralezredesi lakás igazságügyi célokra legyen fenntartva. Az egyezséget az érdekelt minisztériumok 1884. június 27-én megerősítették, a pénzügyi kormány viszont azt a feltételt szabta ki, hogy a megyei előljáróság a majdani új vármegyeházban meghatározott bér ellenében biztosítsa az adófelügyelőség és –hivatal elhelyezését. A megállapodás hivatalos megerősítését követően, egy hónappal később, július 29-én megalakult az építető bizottság, melynek tagja volt – többek között – Mikó Bálint főispán, Becze Antal alispán, Erőss Elek, Csíkszereda polgármestere és Hám Ignác királyi mérnök. Az építető bizottság augusztus 14-én és 29-én tartott ülésein született meg a végleges elhatározás, miszerint *„az ujmegyeház a várkastélyal szemben lévő két főtiszti lakás helyére építtessék, a Czikó Sándor-féle telek kibővítésével, s abba a közigazgatáson kívül helyezzessék el a kir. építészeti hivatal, tanfelügyelő, adóhivatal és adófelügyelőség...”*³⁵ Ugyanez a bizottság készítette el első gyűlésein az építkezés kezdetleges költségvetés-tervezetét és készítette el Hám Ignáccal a rég óhajtott új székház első terveit.

Hám Ignác, a vármegyeház tervezője

A csíkszeredai új vármegyeház építésének korában a tervezőt és a kivitelezőt általában pályázat útján választották ki. Ebben az időszakban a legtöbb megyeháza-tervet Alpár Ignác készítette (például Segesváron, Dicsőszentmártonban, Déván, Nyíregyházán, Kolozsváron és Nagyenyeden), de számos munka dicsérei Hauszmann Alajost is. A kiegészítést követő évtizedekre azonban jellemző, hogy a legnagyobbak mellett néhány kevésbé ismert építész is szóhoz juthatott³⁶, ezt pedig nagyon jól példázza Hám Ignác királyi mérnök esete, akinek Csíkszeredában töltött évei alatt egyik legfontosabb feladata az új székház építésének vezetése volt.

³⁴ Uo.

³⁵ Uo., 6.

³⁶ Császár László (szerk.): *Épülettípusok a kiegyezés utáni Magyarországon*, Építésügyi Tájékoztatói Központ, Budapest, 1995, 110.

A Hám Ignácra vonatkozó, eddig összegyűjtött adatok alapján elmondható, hogy a mérnök 1849-ben született Egerben³⁷ és meglehetősen mozgalmas élete során Magyarország számos vármegyéjében megfordult. 1876-ban Heves-Szolnok megyében, egy árvízmentesítés kapcsán találkozhatunk először a nevével, Tsank László alispán ugyanis Kenderesre, a mentési munkálatok vezetésére Hám Ignác megyei mérnököt küldte ki.³⁸ 1877-ben még mindig Szolnok megyei mérnökként találjuk,³⁹ 1879-ben Jász-Nagykún-Szolnok megye szolnoki székhelyű államépítészeti hivatalában királyi segédmérnök,⁴⁰ majd az 1880-as évek elején Csíkszeredába helyezik át. 1884-ben Hám Ignácként jelenik meg mint a csíkszeredai államépítészeti hivatal mérnöke, Papp Domokos, Kátay Gyula és Végh István segédmérnökök főnöke.⁴¹ Csík vármegyei működése után, 1888-ban Torontál megyében, a nagybecskereki államépítészeti hivatal élén találjuk,⁴² ez pedig amiatt is különösen érdekes, mert éppen ekkorra, 1888-ra készült el a nagybecskereki megyeháza is, ami építésének időtartamát tekintve tökéletesen egybeesik a csíkszeredai új vármegyházával.⁴³ Hám Ignác 1899-ben már az Ugocsa vármegyei Nagyszőlős államépítészeti hivatalának főnöki tisztségét töltötte be,⁴⁴ 1902-ben még ugyanott volt főmérnök,⁴⁵ 1907-ben azonban már a Kereskedelemügyi Minisztérium állami közutak építésével, fenntartásával és kezelésével, illetve hídstruktúrákkal foglalkozó ügyosztályának beosztott műszaki tanácsosa.⁴⁶ 1920-ban bekövetkezett halála előtt kilenc évvel, a Kereskedelemügyi Minisztérium az 1911. április 22-i 4. rendelettel Hám Ignác műszaki tanácsost műszaki főtanácsossá nevezte ki.⁴⁷

Hám Ignác csíkszeredai tevékenységével kapcsolatban érdemes kiemelni, hogy az építendő új vármegyház ügyeit intéző építető bizottságban végzett munkája mellett jelentős szerepe volt az új polgári leányiskola építésének előkészítésében is, ugyanis az erre beérkezett kilenc pályaterv közül az ő szakvéleménye alapján kerültek ki a győztes munkák. Az 1884 augusztusában elbírált kilenc pályaterv egyike sem felelt meg tökéletesen a kívánalmaknak, legtöbb esetben a rendelkezésre álló, beépítendő terület célszerűtlen kihasználása, a tervezett

³⁷ Az évszám egy egeri sírkőről származik, mely Hám Ignác főtanácsosnak – a források is arra utalnak, hogy ezt a tisztséget töltötte be halálakor – állít emléket: <http://www.eger.hu/portals/0/k%C3%B6zgyulesek/rendeletek/45-1998.pdf> (2012. április 25.).

³⁸ A Heves-Szolnok megyei mentési munkálatokra vonatkozó alispáni beszámoló részlete: http://www.hidrologia.hu/vandorgyules/29/dolgozatok/nagy_laszlo_3.html (2012. április 25.).

³⁹ http://www.leveltaros.hu/Leveltari_Szemle/2009_2/69-82.%20Fulop%20javitott.pdf (2011. szeptember 20.).

⁴⁰ *** *Magyarország tiszti cím- és névtára. 1879*, Budapest, 1879, 230.

⁴¹ *** *Magyarország tiszti cím- és névtára. 1884*, Budapest, 1884, 180.

⁴² *** *Magyarország tiszti cím- és névtára. 1888*, Budapest, 1888, 260.

⁴³ Császár László (szerk.): I. m., 110.

⁴⁴ *** *Magyarország tiszti cím- és névtára. 1899*, Budapest, 1899, 356.

⁴⁵ *** *Magyarország tiszti cím- és névtára. 1902*, Budapest, 1902, 354.

⁴⁶ *** *Magyarország tiszti cím- és névtára. 1907*, Budapest, 1907, 199.

⁴⁷ <http://www.arcanum.hu/mol/lpext.dll/MT/84d/854?fn=document-frame.htm&f=templates&2.0> (2012. április 26.).

iskola rossz beosztása, a helyiségek szűkössége és sötétsége jelentette a kivitelezés legfőbb akadályát, de *Licht und Luft* címmel olyan pályamunka is beérkezett, melyben a disznóól a padlásra volt tervezve.⁴⁸ A dicséretes pályamunkák mellett a 150 forint pénzjutalommal járó második díjat végül az *Ipar és tudomány* jellegű terv kapta, mely igazodott ugyan az elvárásokhoz, de a tervezett épület első és hátsó része közti közlekedést csak nehézkesen oldotta volna meg, a 350 forintos első díjat pedig a *Salus publica* című pályamű nyerte el, melyben bár az épület homlokzata nem volt kellően kidolgozva, mégis ez a terv volt az, mely az előírt méreteket a legnagyobb pontossággal betartotta, és melyben „a csoportosítás lehetőleg legegyszerűsebb, a világítás és közlekedés kifogás alá nem eshetik, és csekély módosítással kivitelre ajánlható már olcsóságánál fogva is...”⁴⁹

Hám Ignác csíkszeredai működése még az új vármegyeház elkészülte előtt véget ért, az 1888-ban tartott avatási ünnepségen már nem lehetett jelen, helyét addigra – bár csak rövid ideig – először Kikinday Gyula királyi segédmérnök, majd Kuklai Béla foglalta el.

Előkészületek

Miután az építető bizottság már említett, 1884. augusztus 14-i és 29-i ülésein megszületett a döntés, miszerint a várkastéllyal szemben, a területvásárlással megnagyobbított őrnagyi telken „homlokzattal az országút hosszába úgy építtessék az 53 kisebb-nagyobb terem és szobából álló emeletes megyeház fel, hogy abba a megyei központi közigazgatás mellett a megyei államépítészeti hivatal, kir. tanfelügyelőség, adófelügyelőség és adóhivatal kényelmesen elhelyeztethessék...”⁵⁰, sikerült elhatározni azt is, hogy az építési költségek fedezésére a Csíki Magánjavak⁵¹ ruházati alapjából 70.000 forint kamat nélküli kölcsön felvétele szükséges, mely huszonhat év alatt törlesztendő. Az építető bizottság a kölcsön visszafizetésének biztos forrásait is megnevezte: a királyi honvédségtől a csereszerződés alapján nyert 14.000 forint, mely évi 6% mellett tizenhét év alatt 22.000 forint, a Római Katolikus Státustól a régi, csíksomlyói megyeházért tíz évi egyenlő részletben befolyó 10.000

⁴⁸ CsLvt, F 7 Csík vármegye levéltára – Alispáni iratok, 1884/1862/1.

⁴⁹ Uo., 2–3.

⁵⁰ CsLvt, F 7 Csík vármegye levéltára – Közgyűlési jegyzőkönyvek, 20 (1884. évi határozati jegyzőkönyv, 1884. augusztus 30-ai ülés), 136.

⁵¹ A Csíki Magánjavak helyi székely közösségi vagyon volt, eredete az első Székely Határvérezred felállítására vezethető vissza. 1769-ben az osztrák-török tárgyalások lezárása után mintegy 62.000 holdnyi erdő került vissza az egykori Csíkszék tulajdonába. A birtokot a határvérezrednek adományozták a katonacsaládok szükségleteinek fedezésére, az erdők jövedelmét így például a katonák ruházatára, lovak vásárlására fordították. 1849 után ezt a vagyont elvették, a kiegyezés után a kincstár visszaadta, hogy azt közművelődési és oktatási célokra hasznosítsák, mint oszthatatlan vagyont. Ezt követően a Csíki Magánjavak hozzájárulásával épült fel számos jelentős középület, köztük például a később, 1904-ben átadott Vigadó is. Az első világháború után az új hatalom a vagyont elkobozta, és csak hosszú idő után tudhatták a csíkiak újra a magukénak a jövedelem egy részét, az államosítás idején azonban a hatalmas birtok maradéktalanul állami tulajdonba került.

forint, a királyi tanfelügyelő elszállásolásáért 5.000 forint, a királyi adófelügyelőség és adóhivatal elszállásolásáért évi 800 forint és a megyei költségvetés korlátain belül huszonhat év alatt megtakarítandó 26.000 forint.⁵² A törvényhatóság 1884. augusztus 30-án tartott gyűlésében elfogadta az építető bizottság javaslatát, és rövidesen, december 11-én elfogadta azokat a Belügyminisztérium is, de a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium nem találta elég szilárdnak a kölcsön biztosítására kimutatott alapot, így hozzájárulását megtagadta, a tanfelügyelő elhelyezéséért kért 5.000 forintot pedig határozottan elutasította.⁵³ A megye előjárói nem kedvetlenedtek el, ugyanis még ugyanazon év december 31-én egy újabb feliratban kérték az illető minisztériumot a kölcsön engedélyezésére, és a felajánlott alap szilárdságának biztosítékaul csatolták a honvédséggel kötött szerződést, az Erdélyi Római Katolikus Státus határozatát, a közigazgatás három évi zárszámadását és a Pénzügyminisztérium lakbér iránti biztosítékát, de 1885. február 16-án kelt leiratában a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium hű maradt korábbi álláspontjához, s azt kívánta a megyétől, hogy kölcsön zálogául ajánlja fel a telket és az arra építendő vármegyeházat is. Miután ez megtörtént, létrejött „*azon nevezetes okmány, mely szerint Csikmegyének 70000 frt. kölcsön követelése Csikmegye székházára jelzálogilag bekebleztetett.*”⁵⁴ A telekcserre körüli bonyodalmak mellett az építési költségek fedezéséhez szükséges 70.000 forint megszerzése is sokáig késleltette az építkezés megkezdését, holott az óhajtott összeg eltörpül a 220.000 forintos költséget is meghaladó veszprémi (1885–1887) és nyíregyházi (1891–1892) vármegyeház-építések mellett.⁵⁵

Időközben Hám Ignác az építkezés mihamarabbi megkezdésének érdekében 1884 szeptemberében felhívta a megyei előjárók figyelmét, hogy a szükséges faanyag beszerzése nem tűr halasztást, és a munkálatok csak akkor kezdődhetnek el 1885 tavaszán, ha a vállalkozónak elegendő télen vágott fát tudnak a rendelkezésére bocsájtani. A terméskő beszerzését is szintén a közelgő téli hónapokban látta célszerűnek, és idejében számolt azzal is, hogy Csikban nincsenek nagyobb téglagyárak, ezért kikötötte, hogy a megye vezetősége szólítsa fel az iparosokat a téglák elkészítésére, és alku útján vagy szerződésileg biztosítsa megfelelő téglamennyiség beszerzését. A mérnök tapasztalata szerint az asztalosmunkához alkalmas anyagban sem bővelkedett a megye, ezért „*a deszka anyag szintén eleve volna beszerzendő és a kész asztalos munkák – mint ablakok és ajtók elsőbb rangú asztalosoktól*

⁵² CsLvt, F 7 Csik vármegye levéltára – Közgyűlési jegyzőkönyvek, 20 (1884. évi határozati jegyzőkönyv, 1884. augusztus 30-ai ülés), 136–137.

⁵³ CsLvt, F 7 Csik vármegye levéltára – Közgyűlési jegyzőkönyvek, 24 (1888. évi határozati jegyzőkönyv, 1888. február 4-i díszyülés), 6.

⁵⁴ Uo.

⁵⁵ Császár László (szerk.): I. m., 111–112.

vólnának bevásárlandók.”⁵⁶ Hám Ignác szükségesnek tartotta továbbá, hogy a mészégetők kötelező nyilatkozatot adjanak arról, hogy mennyi meszet és milyen árban tudnának 1885 májusának végéig a vármegyeház építésének céljából beszállítani, végül pedig azt javasolta, hogy a fát, a terméskövet és a téglát beszerzési áron adják át a vállalkozónak, a többi anyag esetében meg egy árjegyzék összeállítását látta szükségesnek, hogy annak alapján a kivitelező idejében eszközölhesse a megrendeléseket.⁵⁷ A törvényhatóság azonnal elfogadta a mérnök javaslatait, tekintettel arra, hogy *„ezen intézkedések megtétele által a munka gyors keresztülvitele, másrésről pedig az anyag jósága által az épület szilárdsága volna biztosítva.”*⁵⁸

Az építőanyagokra vonatkozó javaslatok mellett még az 1884. augusztus 30-án tartott rendkívüli közgyűlésen elfogadásra került egy építési tervvázlat is, mely Hám Ignác kir. mérnök utólagos módosításait is tartalmazta. Ezek szerint az épület hátsó traktusának hátrább tolásával, az udvar kisebbitésével néhány szoba és terem méretének növelésére nyílt lehetőség.⁵⁹ A további részlettervezeteket és a műszaki munkálatok költségvetését – melyeket szintén Hám Ignác készített el – a törvényhatóság 1885. június 30-án, a Belügyminisztérium pedig augusztus 6-án elfogadta, így 1885. október 1-ére végre kitűzhették a versenytárgyalást.⁶⁰

A versenytárgyalás

A Belügyminisztérium 1885. augusztus 6-ai leiratában a pincehelyiségek kibővítését ajánlotta, ezt a törvényhatóság el is fogadta, de mivel új tervvázlatok készítésére már nem volt elegendő idő, a versenytárgyaláson részt venni kívánó vállalkozóknak ezt a körülményt külön figyelembe kellett venniük. Az 1885. október 1-ére kitűzött versenytárgyaláson megjelent Kolozsvárról Horváth-Oriold és Endstrasser cég, Brassóból Kellhoffer József, *„mindkettő hasonló építkezésekből kitűnően ajánlva”* és Csíktaploca község Csedő János jegyző képviselőjében.⁶¹ A három jelentkező ajánlatából kiderült, hogy előbbi kettő a kőműves munkára 10%-os áremelést kívánt, utóbbi 6%-os árengedményt ajánlott. Az építető bizottság egyhangú határozattal kimondta, hogy *„bár Taplocza Község ajánlata a másik kettőnél jóval*

⁵⁶ Hám Ignác kir. mérnöknek a megyeház építésének gyorsítása érdekében beadott javaslatából. CsLvt, F 7 Csík vármegye levéltára – Közgyűlési jegyzőkönyvek, 20 (1884. évi határozati jegyzőkönyv), 139.

⁵⁷ Uo.

⁵⁸ Uo., 140.

⁵⁹ CsLvt, F 7 Csík vármegye levéltára – Közgyűlési jegyzőkönyvek, 20 (1884. évi határozati jegyzőkönyv, 1884. augusztus 30-ai ülés), 137.

⁶⁰ CsLvt, F 7 Csík vármegye levéltára – Közgyűlési jegyzőkönyvek, 24 (1888. évi határozati jegyzőkönyv, 1888. február 4-i dízgyűlés), 6.

⁶¹ Uo.

*előnyösebb, még is tekintettel a szakértelem és egyöntetű vezetés hiányából előre láthatólag bekövetkező kárveszélyre, azt nem fogadhatja el...*⁶² A bizottság úgy döntött, hogy a másik két, kitűnően ajánlott vállalkozó bármelyikével kész megkötni a szerződést, ha azok közül egyik is hajlandónak mutatkozik az egységi árak elfogadására. Két napig tartó gondolkodási idő után a brassói Kellhoffer József a kőműves munka után kért áremelést leengedte 6%-ra, és mivel a kolozsvári Horváth-Oriold és Endstrasser cég kitartott első ajánlata mellett, előbbi vállalkozóval a megye 1885. november 20-án 70.823 forint 32 krajcár összegben a szerződést megkötötte azzal a kikötéssel, hogy az építkezés közben előre nem látott és szükségesnek mutatkozó munkák és kiadások esetében a 6%-os áremelésre mindvégig tekintettel legyen.⁶³

A munkálatok

Becze Antal alispán Hám Ignác 1884 szeptemberében tett javaslatainak megfelelően még jóval a versenytárgyalás kiírása előtt, már 1885 elején megtette az első lépéseket a vármegyeház építéséhez szükséges anyagok beszerzése érdekében. Az 1885. április 9-én kelt jelentés szerint az alispán február végére a szükséges faanyagot megvásárolta, 28-ára pedig már a várkastély előtti térre össze is hordatta.⁶⁴ A jelentéshez mellékelt kimutatás szerint az alispán 1976 darab, kisebb-nagyobb épületfát vásárolt összesen 4.227 forint 49 krajcárért,⁶⁵ és arra kérte a törvényhatóságot, hogy amennyiben a beszerzett és a vár elé összehordott faanyagot nem sikerül május végéig a vállalkozónak átadni, biztosítsa és fedesse be azt, *„nehogy valamely véletlen eset, elemi csapás vagy rosszakarat használhatlanná tegye.”*⁶⁶ A jelentéshez később, 1885. szeptember 18-án mellékelt másik kimutatás alapján az alispán 2.407 forint 70 krajcárért 3009 köböl 2½ véka meszet is vásárolt, továbbá mészgödrök ásásáért és befedéséért 95 forintot fizetett csíkszentmihályi Buzás Andrásnak.⁶⁷ Miután pedig március 24-én a 70.000 forint kamat nélküli kölcsön engedélyezéséről értesítette a törvényhatóságot,⁶⁸ április 11-én kelt jelentésében arról számolt be az alispán, hogy a megyeház építésének céljára, az anyagok beszerzése körüli kiadásokra a ruházati alap azévi kamatjövedelméből 2.000 forintot átutalt a megyei pénztárba.⁶⁹

1885 júniusának végéig Hám Ignác – a tervezett versenytárgyalások mihamarabbi kikiáltásának érdekében – összeállította a költségvetést, árelemzést, árjegyzéket, illetve a

⁶² Uo., 7.

⁶³ Uo.

⁶⁴ Becze Antal alispán jelentése. CsLvt, F 7 Csík vármegye levéltára – Alispáni iratok, 1885/658.

⁶⁵ Az alispáni jelentéshez mellékelt kimutatás alapján. Uo.

⁶⁶ Uo.

⁶⁷ Uo.

⁶⁸ CsLvt, F 7 Csík vármegye levéltára – Alispáni iratok, 1885/591.

⁶⁹ CsLvt, F 7 Csík vármegye levéltára – Alispáni iratok, 1885/673.

műszaki leírást és a székház végleges tervével együtt benyújtotta azokat a törvényhatósághoz, a versenytárgyalások lebonyolítása után pedig, 1885 telén a fent említett belügyminiszteri javaslat alapján a pincehelyiségek kibővítésére vonatkozó terveket és iratokat is elkészítette. Az utólagos kiegészítések a költségvetést jelentős összeggel növelték, ez – és az időközben felmerült egyéb apró körülmények – a szerződés módosításához vezettek, így a már 78.506 forint 20 krajcár összköltségről szóló új szerződést 1886. április 14-én írták alá.⁷⁰

Az új szerződés aláírása után, április 20-án megtörtént az első kapavágás. Az *elhelyezési pontok* kijelölése után a munkálatok mind nagyobb és nagyobb lendületet vettek, így a pincehelyiségek és az alapfalak készen voltak már 1886. június 5-én, amikor megtörtént a zárkő ünnepélyes letétele is.⁷¹ Ezt megelőzően azonban az építető bizottság április 20-án és május 14-én tartott üléseiben néhány igen lényeges határozatot hozott. Az első értelmében az *űrszékeket* a főépülettől mintegy hat méterrel hátrább helyezték, ennek eredményeképpen pedig négy új irodahelyiség szabadult fel, „*mi az elhelyezkedés kényelmét emelte*”.⁷² Időközben a megye alispánja kiküldte Plesche János kőfaragót Csíkszentdomokosra, hogy az ott lévő márványtelepet vizsgálja meg, nem lehetne-e onnan a kőfaragó munkákat kiállítani.⁷³ Miután pedig a kőfaragók alkalmas márványanyagot találtak – amit maga az alispán és a vállalkozó is a helyszínen ellenőrzött –, és megszületett a döntés, miszerint a talált *viaszmárvány-telepből* az összes kőfaragó munka kiállítható, szükségesnek mutatkozott a vállalkozóval kötött szerződés néhány pontjának módosítása, melynek eredményeképpen a következő megállapodásra jutottak: „*Építető megye lemond a költségvetésbe felvett 1 méter és 20 centiméter magas párkányzott fallábazat be állításáról mind a homlok vonalon, mind pedig az északi részén az épületnek s e helyett: vállalkozó kötelezi magát: hogy az összes fallábazatokat durván bossírozott zsögödi trahitból*⁷⁴ *állítja be ugyan oly magasságban efelé pedig két sor téglaparkányzatot rakat vastag cementel egyenesre kihúzva. [...] vállalkozó köteles lesz az összes lépcsőzetet sztr Domokosi viasz márványból állítani be, valamint a vesztibul lépcsőfoki nyugvók és az összes folyósókat csakugyan ezen viasz márvány és a*

⁷⁰ CsLvt, F 7 Csík vármegye levéltára – Közgyűlési jegyzőkönyvek, 24 (1888. évi határozati jegyzőkönyv, 1888. február 4-i díszgyűlés), 7.

⁷¹ Az ünnepélyről szóló tudósításokat lásd: Vofkori György: I. m., 153.

⁷² CsLvt, F 7 Csík vármegye levéltára – Közgyűlési jegyzőkönyvek, 22 (1886. évi határozati jegyzőkönyv), 10. és CsLvt, F 7 Csík vármegye levéltára – Közgyűlési jegyzőkönyvek, 24 (1888. évi határozati jegyzőkönyv, 1888. február 4-i díszgyűlés), 7.

⁷³ CsLvt, F 7 Csík vármegye levéltára – Közgyűlési jegyzőkönyvek, 22 (1886. évi határozati jegyzőkönyv), 10.

⁷⁴ A trahit a gránittal, szienittel, gabbróval, porfirral, diabazzal, melafirral, bazalttal és andezittel együtt a vulkáni eredetű összetett kristályos kőzetek csoportjába tartozik. Lásd: Vadász Elemér: *A geológus munkája*. Bevezetés a földtani megfigyelésbe, Pécs, 1927, <http://mek.niif.hu/03400/03415/html/index.htm> (2012. május 1.).

*hasonlókép szt Domokoson található fehér márvány kockákból burkolni be.*⁷⁵ A szerződés ezen módosításával egyidőben azt is kikötötték, hogy a vállalkozó 1886. november 1-ére köteles az összes asztalosmunkát is elkészíttetni, hogy az építető bizottság számba vehesse azokat, és elég idő maradjon a kiszáradásukra az épületbe való behelyezés előtt.⁷⁶

Az építető bizottságnak egy másik, május 14-én hozott határozata a földszinti helyiségek beboltozása tárgyában travers vasak közé építendő sima boltozás használatára, azaz poroszsüveg boltozat létrehozására vonatkozott.⁷⁷ Miután Hám Ignác a falak szilárdságára nézve előnyösebbnek tartotta ezt – az eredeti szerződésben kikötöttektől eltérő – boltozási megoldást, és e tekintetben a vállalkozó is hasonló véleményt formált, megszületett a végleges döntés, miszerint *„az építendő megyeház földszinti helyiségei, a folyósók és pénztári helyiségek kivételével, travers vasak alkalmazásával boltozatra építtessenek...”*⁷⁸ Ezen változtatások – melyek nem érintették a bejárat és egyéb folyósókat, a bejárat melletti pénztár-helyiségeket és kapusszobát, ahol a *boltíves építkezés* megmaradt – ismét jelentős összeggel növelték a költségvetést, a törvényhatóság azonban mégis elfogadta őket – tekintettel a szükségre és arra, hogy mindez *„a csínt emelte és a világosságot fokozta”*.⁷⁹

Az 1886. év eseményei közé tartozik az is, hogy Hám Ignác távozása után a közmunka- és közlekedésügyi miniszter Kikinday Gyula királyi segédmérnököt bízta meg az építés vezetésével, aki működését május 28-án meg is kezdte. Ettől fogva az ő és az építető harminc tagú bizottság naponta kirendelt két tagjának állandó felügyelete mellett folyt a munka, és e szigorú ellenőrzésnek köszönhetően *„az egész épületbe még csak selejtes anyag sem rakatott be”*, erre pedig a vállalkozó is ritka szigorral ügyelt fel.⁸⁰

1886. július 7-én az építető bizottság elhatározta, hogy a vesztibültől jobbra és balra eső főfolyósó *„lapos ív szelettel boltoztassék”*, és az erkély kiugrása ne 1.80 méter, hanem 1.50 méter legyen.⁸¹ Újra felmerült az árnyékszékek elhelyezésének kérdése is, mellyel kapcsolatban az a határozat született, hogy a költségek csökkentése érdekében ne hat, hanem csak öt méterrel kerüljenek hátrébb a főépülettől, az előttük levő folyósó faanyaggal, maguk az árnyékszékek pedig kőkockákkal legyenek burkolva. A törvényhatóság elfogadta a javaslatokat azzal a kikötéssel, hogy tisztasági és egészségi okokból a szóban forgó folyósók

⁷⁵ CsLvt, F 7 Csík vármegye levéltára – Közgyűlési jegyzőkönyvek, 22 (1886. évi határozati jegyzőkönyv), 10–11.

⁷⁶ Uo., 11–12.

⁷⁷ Uo., 12.

⁷⁸ Uo., 13.

⁷⁹ CsLvt, F 7 Csík vármegye levéltára – Közgyűlési jegyzőkönyvek, 24 (1888. évi határozati jegyzőkönyv, 1888. február 4-i díszyülés), 7.

⁸⁰ Uo.

⁸¹ CsLvt, F 7 Csík vármegye levéltára – Közgyűlési jegyzőkönyvek, 22 (1886. évi határozati jegyzőkönyv), 111.

hossza mégis hat méter maradjon, mire az alispán azzal válaszolt, hogy gazdasági szempontból egy négy méter hosszú folyósó elégséges lenne, és így sikerülne 900 forintot a pénztár javára megtakarítani.⁸² Az építést vezető mérnök indítványozására az épület tetőzetéről a vizet levezető függőcsatorna átmérőjének öt centiméterrel való bővítését szintén július 7-én határozták el.⁸³

1886 második felében, augusztus 14-én a karzati lépcsők aláboltozása helyett azok tartóvasakkal történő alátámasztását és vaskorlátokkal való ellátását, a hátsó melléklépcsők nyughelyeinek szintén tartóvasakkal történő megerősítését, illetve az erkély talpköveinek hasonló módon való kettős alátámasztását határozták el, szeptember 23-án megtörtént a fedélcsatornák alábádogozása, december 14-én pedig a főkapu vasrácsának, illetve a pénztár vasajtóinak és –tábláinak megerősítése, a pinceablakok faburkolása és vastáblával való ellátása, végül a csatornákat vasrácsokkal való kiegészítése.⁸⁴

1887 februárjában megtörtént a folyósók márványmozaiakkal való burkolása, tavasszal pedig már a vármegyeház főhomlokzatát díszítő megyecímer szükségessége volt napirenden: május 2-án – miután korábban már több ízben felmerült a címer kérdése – két terrakotta figura által tartott szintén terrakottából készítendő megyecímer megrendelését határozták el, emellett négy darab majolika kemence beszerzését is célul tűzték ki. A nyár folyamán korlátot szereltek a padlásfeljáróhoz, bevakolták a kéményeket, a lépcsőház alatt lévő kamrák márványmozaik padozatát deszkával cserélték fel, illetve befejeződött a belső udvarok kikövezése is.⁸⁵ 1887. július 20-án az építetű bizottság és a törvényhatóság tudomásul vette Kellhoffer József vállalkozó jelentését, miszerint a szerződésben foglaltaknak megfelelően a vármegyeház építése augusztus 1-ére befejeződik, így az illetékesek a felülvizsgálatot azonnal meg is kezdhetik. A közmunka- és közlekedésügyi miniszter az építés felülvizsgálatára Eglmayer Adolf kerületi felügyelőt és Áry László miniszteri számtisztet küldte ki, a megye megbízottjai Madár Imre főjegyző, Böjthy Endre árvaszéki elnök, Lárencz Albert számvevő, Dr. Molnár József főorvos és Kikinday Gyula építésvezető mérnök voltak, akik szeptember 20-a és 23-a között a felülvizsgálati munkálatokat olyan eredményesen végezték, hogy a központi közigazgatás intézményei szeptember 27-éig birtokba vehették a megye új székházát, 28-án pedig végre a várkastélyt is átadhatták a honvédség részére.⁸⁶ Az új

⁸² Uo., 112.

⁸³ Uo.

⁸⁴ CsLvt, F 7 Csík vármegye levéltára – Közgyűlési jegyzőkönyvek, 24 (1888. évi határozati jegyzőkönyv, 1888. február 4-i diszgyűlés), 8.

⁸⁵ Uo.

⁸⁶ Uo. és CsLvt, F 7 Csík vármegye levéltára – Közgyűlési jegyzőkönyvek, 23 (1887. évi határozati jegyzőkönyv), 124–125.

vármegyeház építésének összköltsége az előirányzott 70.000 forint helyett végül 85.800 forintra nőtt, melyből 1887 őszéig Kellhoffer József vállalkozónak 81.672 forint 19 krajcárt fizettek ki.⁸⁷ A szerződés kikötéseinek módosításai és a kisebb-nagyobb tervváltoztatások – melyek a költségvetést minden alkalommal jelentős összegekkel növelték – azonban nem vonnak le semmit az időközben áthelyezett Hám Ignác építész érdemeiből, mert a kortársak értékelése szerint „*az épület stilszerű összhangzatos kivitele, szilárdsága, úgy mint célszerű belső elrendezése egyaránt tanuskodnak a hosszabb tanulmány, megfigyelő képesség és nagyobb szabású tervező tehetség adományáról*”.⁸⁸ A lelkes és hálás értékelés túlzónak tűnik, de utólag jogosnak tekinthető, ugyanis e Nyugat-Magyarországról érkezett építésnek köszönhető, hogy az új vármegyeház mind stílusát, mind pedig a kivitelezés színvonalát tekintve megfelel a korabeli törekvéseknek, illetve sorsának alakulása és az épület fogadtatása nem hasonlítható össze például az 1904-ben épült Vigadóéval, melynek építése alapvetően helyi, csíkszeredai vállalkozás volt, aminek sikertelenségét bizonyítja, hogy az átadás után néhány héttel a nagyterem az állandó hideg és a folyamatos beázás miatt már használhatatlanná vált.

Az 1887 végén használatba vett épület ünnepélyes felavatására az év vége előtt már nem került sor, ugyanis a közelebbi téli ünnepekre való készülődés mellett eltörpült volna a vármegye történetének e jelentős eseménye, emiatt az avatási ünnepséget 1888 februárjára halasztották. A *Székelyföld* 1888. február 9-iki tudósítása szerint az ünnepség – melyen Csík vármegye előjárói mellett egy tizenöt fős Udvarhely megyei küldöttség is megjelent – február 4-én, délelőtt 10 órakor kezdődött egy hálaadó istentisztelettel, melynek végeztével a közönség a megyeház nagytermébe vonult, mely teljesen megtelt. A díszgyűlést a főispán lelkes beszéde nyitotta meg, és az azt követő hangos éljenzés után Becze Antal alispán következett, aki beszédében kiemelte az építkezés legfontosabb momentumait. Az alispáni köszöntést Madár Imre megyei főjegyző emelkedett hangú beszéde követte, melyben megköszönte a megye közönségének az új vármegyeház építése során tanúsított áldozatkészségét. A díszülést a főispán zárta be, és a délutáni díszebéd után, este 8 órakor a megyeház nagytermében a tisztviselők nyugdíjlapja javára fényes táncestélyt tartottak.⁸⁹

⁸⁷ CsLvt, F 7 Csík vármegye levéltára – Közgyűlési jegyzőkönyvek, 24 (1888. évi határozati jegyzőkönyv, 1888. február 4-i díszgyűlés), 8–9.

⁸⁸ Uo., 8.

⁸⁹ *Székelyföld*, VII. évfolyam, 12. szám (1888. február 9.), 3.

Csík vármegye új székházának helye a magyarországi vármegyház-építészetben

Az első ismert vármegyházak a királyi Magyarországon a török által meg nem szállt területeken épültek fel, így például Kassán 1647-ben, Nemeskéren szintén a 17. században és Komáromban 1702-ben, ekkor azonban még nem alakulhatott ki egy egységes épülettípus.⁹⁰ 1730-tól kezdődően azonban a 18. század végéig számos barokk megyeház jelent meg, a ma álló megyeházak szinte fele ebben az időszakban épült – például Székesfehérváron, Zalaegerszegen, Pécsen, de Kiskunfélegyházán és Jászberényben is –, így ekkorra tehető ezeknek az épületeknek a típusá érése.⁹¹ Az épülettípussá érést nagyban elősegítette az 1723. évi 73. törvénycikkely is, mely meghatározta a megyeháza rendeltetését, és erre az időszakra jellemző, hogy az alaprajzi elrendezés és a homlokzati megjelenés gyakran a korabeli kastélyokéra emlékeztet. Ekkor vált általánossá a timpanonnal lezárt középrizalit kiemelése, mely a földszinten a főbejáratot, az emeleten a tanácstermet – esetenként az abból nyíló erkélyt – tartalmazta, az épület díszítése pedig a főhomlokzatra és a nagyteremre koncentrált.⁹² A magyarországi megyeház-építészet második nagy korszaka a klasszicizmus. Ebben az időszakban megnőtt a megyék politikai ereje és súlya, amit az előjárók az új épületekkel is igyekeztek hangsúlyozni. A 18. századhoz képest kevesebb, de építészetileg jelentősebb megyeházak épültek ekkor, így például a lőcsei, a miskolci, a kaposvári, 1838 – 1841 között a pesti, sőt, ekkor, 1825-ben épült fel Csíksomlyón Csíkszék egykori székháza is. A klasszicista megyeházak elrendezésüket tekintve nem mutatnak lényeges különbségeket barokk kori elődjekhez képest, de a méretek általában nagyobbak, a homlokzataik meghatározó eleme pedig a portikusz.⁹³ Bár a 19. század közepére országszerte álltak már a barokk és klasszicista megyeházak, a kiegyezés és az azt követő közigazgatási rendezés a vármegyház-építészet harmadik korszakát nyitotta meg, mely az 1870-es évektől egészen az első világháborúig tartott, ekkor pedig főként az új megyeszékhelyeken volt szükség új székházak építésére. A csíkszeredai új megyeháza mellett ebben az időszakban épült többek között a már említett nagybecskereki, a kolozsvári és a székelyudvarhelyi is. A dualizmus korában épült megyeházak döntően eklektikus stílusban épültek, azon belül kezdetben a neoreneszánsz, később a neobarokk volt az uralkodó. Az ebben a korszakban épült székházak esetében változatosabb alaprajzi elrendezésekkel találkozhatunk, ugyanis

⁹⁰ Császár László (szerk.): I. m., 106.

⁹¹ Uo., 107.

⁹² Uo.

⁹³ Uo., 108–109.

rendszerint kötöttséget jelentettek a fennálló telekviszonyok.⁹⁴ Az első világháború után a politikai helyzet módosulásával járó közigazgatási változások néhol új székházak építését tették szükségessé, de ekkorra már véget ért a magyarországi megyeház-építészet harmadik nagy korszaka is, így nagyobb építési feladatok csak elszórtan jelentkeztek.⁹⁵

Csik vármegye Csíkszeredában felépült új megyeháza tehát szinte minden szempontból a vármegye-ház-építészet harmadik korszakának tipikus példája. A 19. század végén létrejött Csik vármegye új székhelyének reprezentatív épülete stílusát tekintve is megfelel az általános törekvéseknek, ezt az 1912 – 13-as átépítések után uralkodóvá váló neobarokk stílusjegyek is alátámasztják. Az építkezést megelőző bonyolult telekcsere-ügy a fennálló telekviszonyok építkezésre nézve meghatározó jellegét bizonyítja, sőt, az egyes helyiségek – pénztár, kapusszoba stb. – épületen belüli elhelyezkedése is megfelel az általános tendenciáknak.

Az épület 1912–13-ban történt kibővítéséről

A vármegye-ház ünnepélyes átadása után mintegy két évtizeddel az épület már szűkösnek bizonyult a közigazgatás intézményei számára, így szükségessé vált a székház kibővítése. Az 1912–13-ban zajló átalakítási munkálatok menete további kutatások tárgya, azt azonban tudjuk, hogy Fejér Sándor alispán 1912. április 12-én tette közzé a vármegye-ház kibővítésére vonatkozó versenytárgyalási hirdetményt.⁹⁶ A *Csiki Lapok* 1912. augusztus 28-i számából, Tivai Nagy Imre írásából értesülünk arról, hogy a vármegye-ház kibővítésének egyik alapvető és talán legfőbb oka a pénzügy-igazgatóság elhelyezésének szándéka volt. Erre nézve a törvényhatósági tagok több alternatívát is felkínáltak a pénzügyminiszter számára, ő azonban ragaszkodott ahhoz, hogy a nevezett igazgatóság a megyei közigazgatással egy épületben vagy legalább egyazon telken legyen elhelyezve. A törvényhatóság és a pénzügyminiszter közti, hónapokon keresztül húzódó vita eredménye végül az az ultimátum lett, melyben a miniszter kijelentette: vagy összeépítik a pénzügyi igazgatóság számára szükséges épületeket a vármegye-házzal, vagy a város lemondhat a pénzügy-igazgatóságról. A törvényhatóság végül elfogadni kényszerült a pénzügyminiszter utasítását, és mivel az államépítészeti hivatal nem javasolhatta egy újabb emelet építését, a megye vezetősége a székház mindkét oldalán egy-egy szárnyépület létrehozását határozta el. Tivaitól tudjuk meg azt is, hogy a vármegye-ház kibővítési munkálatai céljából kiírt versenytárgyaláson Steiner József és Antal Vidor vállalkozók, a vízvezetéki munkálatokra pedig Lengyel Jenő és Szlénny

⁹⁴ Uo., 110.

⁹⁵ Uo., 113.

⁹⁶ *Csiki Lapok*, XXIV. évfolyam, 16. szám (1912. április 17.), 3.

Marcell tették a legolcsóbb ajánlatokat, melyeket az alispán és a vármegye közönsége is elfogadott, az építkezések zavartalan bonyolítása érdekében pedig a belügyminiszter 30.000 korona államsegélyt utalt ki a megye részére, a kibővítés körüli bonyodalmak miatt azonban a vállalkozók időközben visszavonták ajánlataikat, és csak hosszas rábeszélés után gondolták meg újra magukat. Miután Tivai elítélően felvázolta a vármegyeház kibővítésének okát és bonyolult, kellemetlen feltételek szövedékéből álló előzményeit, kijelentette: *„nem szabad vármegyénk székházát egy célszerűtlen, deformis és izléstelen építkezéssel örökre és helyrehozhatlanul tönkre tenni és eltemetni. Ugyanis a vármegye székháza mai alakjában bizonyos stilszerűséggel bír; kisebb kiadásban a szolnoki megyeházát látjuk az épületben [...]”*⁹⁷ Tivai azzal folytatja érvelését, hogy a vármegyeház kibővítésével *„egy tompaszög alaku tehát tört irányu homlokzattal bíró, teljesen stilszerűség hiányában szenvedő, kaszárnyaszerű, s így az izlés és szépség követelményeit is teljesen nélkülöző nagy épülettömb”* létesülne.⁹⁸ Végül azonban Tivai minden igyekezete hiábavalónak bizonyult, ugyanis Fejér Sándor alispán 1914. január 26-án már az újonnan átalakított vármegyeház bebútorozásához szükséges berendezési tárgyak elkészítésére hirdetett pályázatot, melyben felhívta a pályázni óhajtókat, hogy ajánlataikat – melyekhez részletes rajzok, fa-, bőr-, szőnyeg- és függőnyminták csatolandók – február 28-áig az alispáni hivatalba adják be (27., 28., 29. kép).⁹⁹

Épületleírás

Az egykori csíkszeredai vármegyeháza – mai városháza – a Mikó-várral szemben helyezkedik el, főhomlokzata a főútra néz. Az épület főúttal párhuzamos nyugati traktusát a keletivel egy kétkarú lépcsőt jelző lépcsőház, illetve két oldalfolyósó köti össze (16., 17. és 18., 19. kép).

Az 1888 februárjában ünnepélyesen is felavatott épület a ma ismert, kibővített állapotához képest sokkal kisebb volt (4., 5. kép). Főhomlokzata mindössze tizenhárom tengely szélességű volt, melyek közül a központi három tengelyt egy kiskiülésű középrizalit hangsúlyozta. A háromszintes központi épületrészt kétoldalt további öt-öt tengely egészítette ki, a rizalit jobb és bal oldalán azonban a homlokzat már csak két szintre tagolódott. Az északi és déli épületszárnyak esetében a homlokzatot egyenes záródású nyílások törték át mind az alsó, mind a felső szinten, a háromszögletes emeleti ablakok alatt pedig övpárkány

⁹⁷ Csiki Lapok, XXIV. évfolyam, 35. szám (1912. augusztus 28.), 4.

⁹⁸ Uo.

⁹⁹ Csiki Lapok, XXVI. évfolyam, 6. szám (1914. február 4.), 4.

futott végig a homlokzaton. A központi három tengely esetében az alsó és középső szinteken félköríves záródású nyílások, a legfelső szinten pedig egyenes záródású, háromszögoromzatos ikerablakok voltak. A főbejárat fölött, a tanácsteremből nyílt egykor az épület egyetlen erkélye. A rizalitot a két alsó szint magasságában korinthuszi fejezetes pilaszterek tagolták (11., 12. kép), ezek kicsinyített másai a párkányzat fölé, a harmadik szint ikerablakai közé is felkerültek. A homlokzat központi részét egy konzolsor tartotta koronázópárkány zárta le, melyen egykor egy attika állt. Ezt az attikát díszítte a terrakottából készült vármegyecímer, melyet a források szerint két alak, Dr. Nagy András emlékezte szerint talán Ádám és Éva tartott. Az átalakítás előtt az épület neoreneszánsz jellege volt a meghatározó, az átépítés után azonban a neobarokk stílusjegyek kerültek előtérbe.

A vármegyeház '10-es évek elején szükségessé vált kibővítése az épület visszafogott eleganciájának rovására történt. Az 1912–13-ban zajló munkálatok során a főhomlokzatot mindkét oldalon arányosan kiszélesítették, az épületet pedig új szárnyakkal egészítették ki (6–9. képek). Az átalakított főhomlokzat huszonhárom tengely szélességű lett, melynek mindkét oldalán egy-egy új bejáratot nyitottak, azok fölött pedig két új erkélyt. Az emeleti ablakok alatt egykor végigfutó övpárkány eltűnt, helyette kváderkövekből kirakott falsávok határozzák meg és tagolják a homlokzatot. Lényeges változtatások történtek a központi épületrészen is: bár a harmadik szint ikerablakai megmaradtak, a köztük levő, arányos pilasztereket kevésbé mutatós darabokkal helyettesítették, továbbá a középrizalitot koronázó attika helyére egy timpanon került. A timpanon síkját sokáig egy ovális nyílás törte át, ennek helyét azonban a 2000. évi homlokzatfelújítás után a város címere vette át (10. kép). A timpanon mögé, illetve a kiszélesített főhomlokzatot lezáró sarokhomlokzatok fölötti toronyszerű tetőmagasításokra – a korabeli divat szerint – díszműbádogos tetődíszek kerültek. A vármegye címere is csak a századeleji átalakítások során került a homlokzatra, pontosabban a középrizalit harmadik szintjét képező tömb sarkain, egy-egy barokkos díszű kartusban láthatóak ma is a vármegye szimbólumait egyesítő címerek (13. képpár). Egy 1793. október 2-án kelt, a császár által Bécsben aláírt oklevél leírása szerint Csíkszék címerének bal felső részében, kék mezőben a nap díszlik, mellette, a jobb oldalon, vörös körben a félhold látható közepéből kinyúló kettős kereszttel. Alul három folyó – az oklevél szavai szerint a Maros, az Olt és a Küküllő – és két hegy vagy domb jelenik meg, tetejükön egy-egy kis házzal. A címerben ábrázolt hegyek a leírás alapján a piricskei és gyimesi szorosokra utalnak, a jobb alsó mező fenyőfákkal benőtt halmai pedig az örökzöld fenyveseket jelképezik. A címer aranyos középrészét a kisdedet ölében tartó Mária képe foglalja el (mely tulajdonképpen a csíksomlyói kegyszobrot ábrázolja), az egészet egy korona tetézi, és a következő körirat egészíti ki: „*Sigillum Sedium*

Siculicalium Csik utriusque Gyergyó et Kászon” (14. kép).¹⁰⁰ Csík vármegye címerének (15. képpár) – mely Csíkszék fent leírt címeréből alakult ki – végletesen leegyszerűsített ábrázolásai kerültek fel a középrizalit harmadik szintjének jobb és bal sarkára. Ezeken, az alig elkülöníthető mezőkben Mária és a kisdéd sematikus megjelenítése a leginkább kivehető, az alsó részek fenyveseit viszont csak stilizált fenyőfák, egymástól függetlenül elhelyezett háromszög-formák érzékeltetik. A századeleji átalakítások kapcsán lényeges változtatásnak számít a sarokrizalitok hagsúlyos kiemelése is, melyeknek fontos urbanisztikai szerepük is volt, ugyanis a város egyes útjainak perspektíváját jelölték meg, főleg az északi (8. kép).

Az épület belsejében a díszítés főként a lépcsőházra és a tanácssteremre korlátozódik, előbbiben füzérdíszes, íon fejezetes pilaszterpárok a meghatározóak (20., 21. kép), utóbbiból a konzolsor tartotta karzatot érdemes kiemelni (22–24. képek). A konzolok között aranyozott, növényi ornamentikájú stukkódíszek láthatóak (25., 26. kép).

Összegzés

Csik vármegye új székházának ügye a kezdetektől fogva egészen az első világháborúig a vármegye legfontosabb feladatai közé tartozott. A megyei közigazgatás intézményeinek Csíkszeredába költöztetése után rögtön felmerült az új vármegyei ház építésének szükségessége, és ennek fontosságát a megye vezetősége és közönsége soha nem tévesztette szem elől, pedig az építkezés megkezdését sokáig késleltető bonyolult telekcseré-ügy, a kölcsön kiutalásának nehézsége, a költségvetés és a tervek módosulásai, sőt, Hám Ignác építész áthelyezése is esetenként végeláthatatlan bonyodalmakat vagy súlyos nehézségeket jelentett. A 20. század elejének átépítései kapcsán sem lankadt a vármegyei ház iránti lelkesedés, sőt az akkorra már köztisztelőben álló Tivai Nagy Imre részéről heves indulatokat váltott ki az eredeti formájában stílszerű épületnek célszerűtlen és formátlan épülettömbbé való átalakítása, mert ő a jövő nemzedék számára hátrahagyható, értékes örökségnek az eltorzítását látta ebben. Az 1870-es évektől tartó tervezés, építés, átalakítás tehát több évtizeden keresztül lekötötte a törvényhatóságot és foglalkoztatta a megye közönségét, de az épület nemcsak emiatt érdemel figyelmet. Hám Ignác királyi mérnöknek köszönhetően ugyanis Csik vármegye olyan székházzal büszkélkedhetett, mely mind megjelenésében, díszítésében, mind elrendezésében, a helyiségek elhelyezésében, mind pedig a kivitelezés színvonalában megfelelt a Magyarország nyugatabbi vármegyéiben elterjedt törekvéseknek, és szépen illeszkedett a magyarországi vármegyei ház-építészet harmadik nagy korszakának

¹⁰⁰ Vitos Mózes: I. m., 520.

reprezentatív székházainak sorába. Hám Ignác építésznek köszönhető tehát, hogy a vármegyeház esetében nem provinciális építészeti megoldásokkal, hanem pontos tervezéssel és elegáns megjelenéssel számolhatunk.

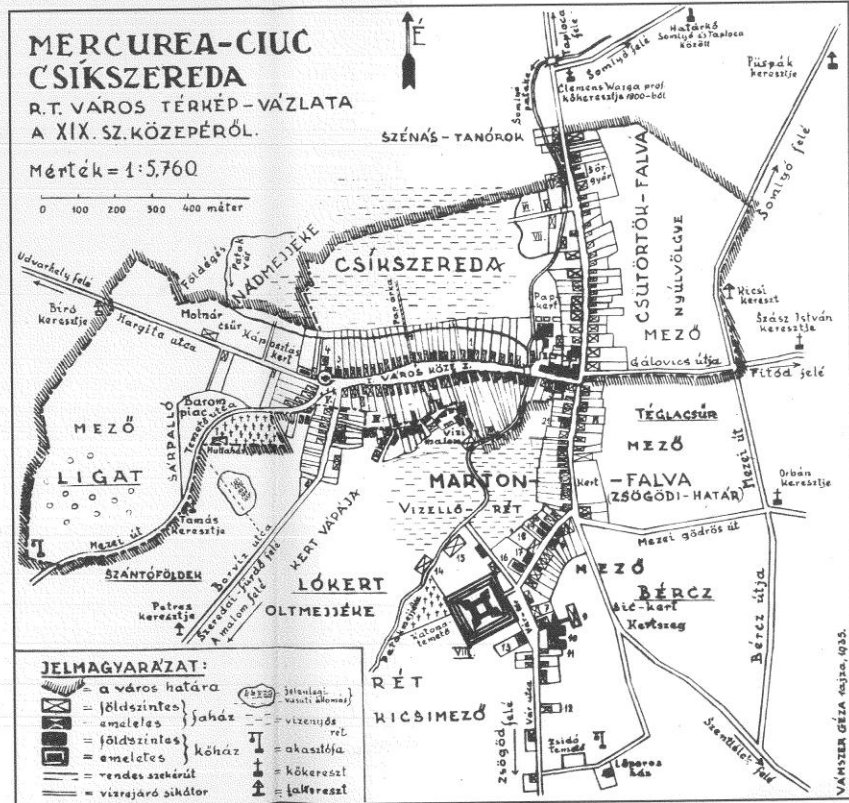
Melléklet. Képek

CSÍKSZEREDA TÉRKÉPE A XIX. SZÁZAD KÖZÉPÉN.

Dóczi János és Kovács Ferenc
80–85 éves csíkszeredai lakosok
elmondása alapján rajzolta
Vámszer Géza 1935-ben.

A nevezetesebb utcák, terek, épületek:

- I. Város közepe vagy Főutca
- II. Gerébek utcája
- III. Kalmárok utcája
- IV. Fazekas piac
- V. Csordagyűjtő hely
- VI. Disznópiac
- VII. A Mikó vár körülötte magas földtöltés, kívül mély vizárók
1. A régi városháza (emeletes faház)
2. Faközpübe foglalt savanyúvízforrás (később a kocsmárosok betemették, hogy ne konkurraljon velük)
3. Régi paplak
4. Plébániatemplom, mögötte a harangozó és a kántor háza, valamint az iskola
5. Emeletes kőház (főposta és „delezsánsz”)
6. Kőház (tishti lakások)
- 7–8. Tishti lakások
9. Egykori löporraktár
10. Emeletes kőház (katonai fogház, később törtenyszék, ma szülőotthon)
11. A Barcsai-vendéglő
12. Vendéglő Az utolsó krajcárhoz
13. Emeletes kőház (egykor zászlóaljparancsnokság)
14. Katonai fürdő
15. Közkórház (fapépület)
16. Német fiúiskola
17. Leányiskola
18. Régi temető
- 19–20. Kőházak, tishti lakások
21. Emeletes kőház (volt adóhivatal)

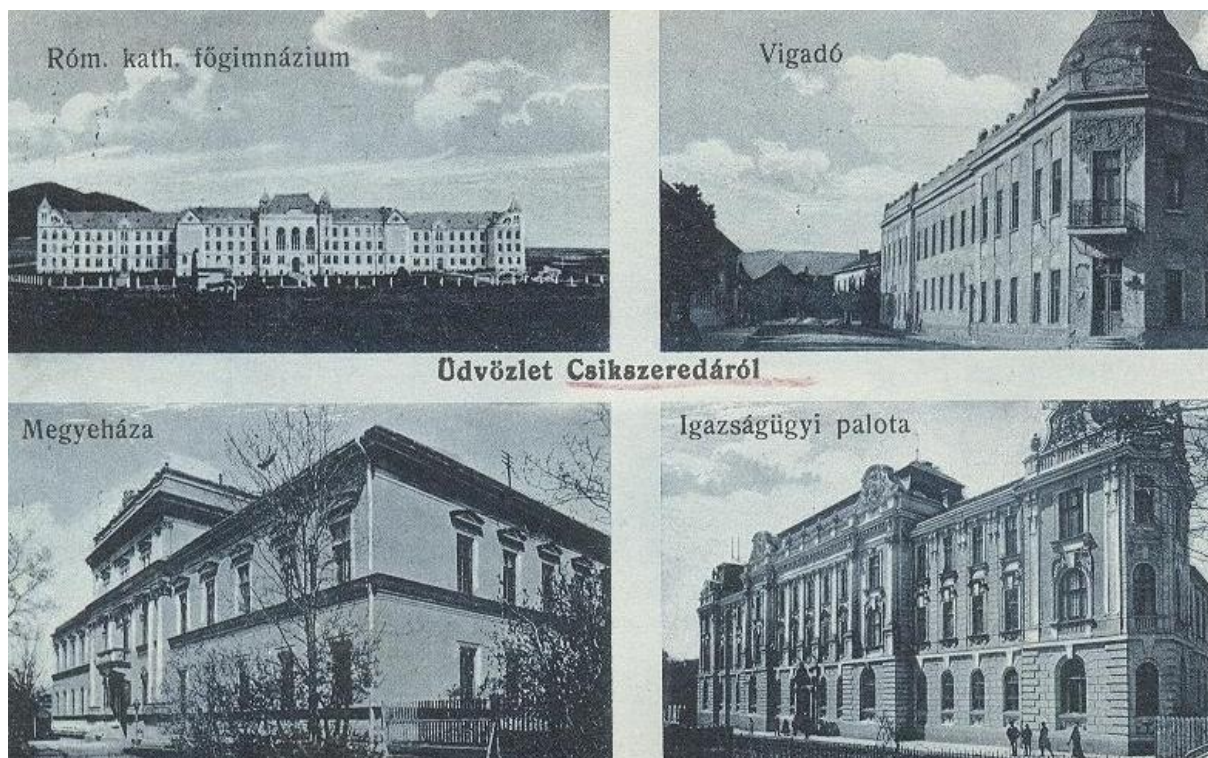
1. Csíkszereda a 19. század közepén (forrás: Vofkori György: *Csíkszereda és Csíksomlyó képes története*, Typografika, Békéscsaba, 2007)

2. Magyar királyi honvéd laktanya a vár előtt (1890-es évek)

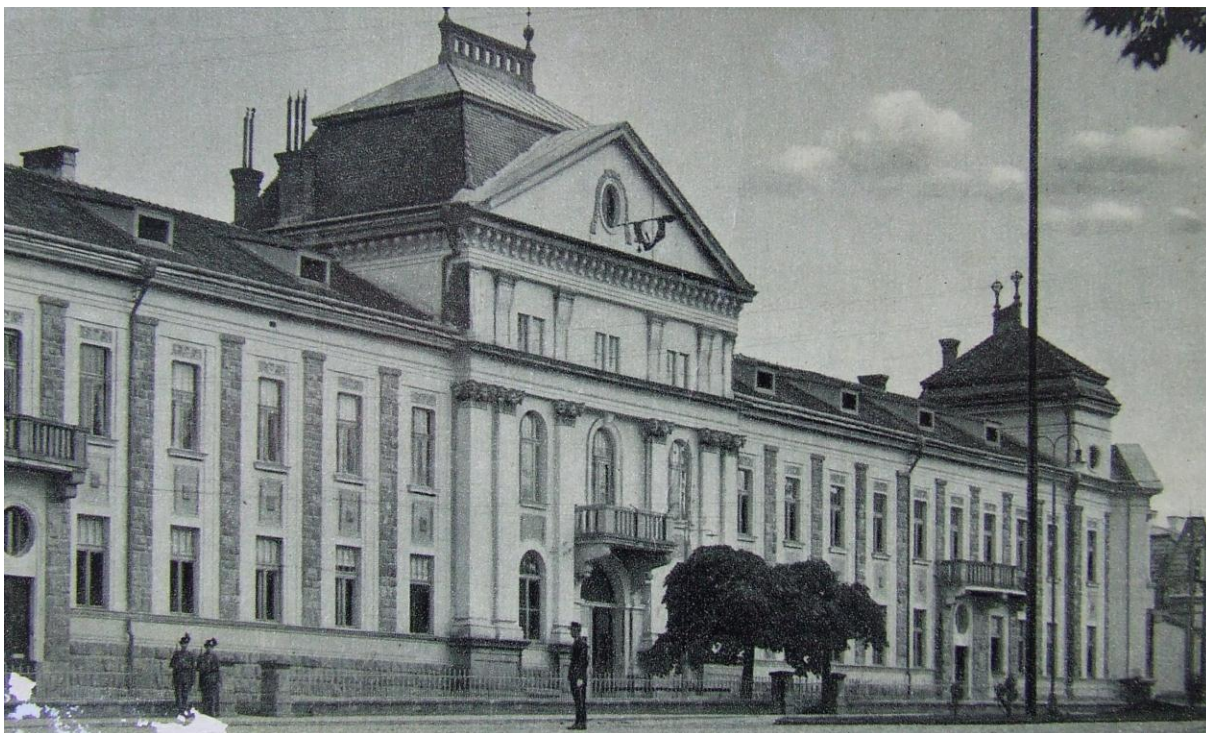
3. Magyar királyi honvéd laktanya (1890-es évek)

4. Csíkszereda reprezentatív épületei, köztük az új vármegyeháza még eredeti állapotában (1900-as évek eleje)

5. Az új vármegyeház az átépítés, kibővítés előtt

6. A vármegyeház a kibővítés után

7. A kibővített vármegyeház IV. Károly király fogadásakor

8. A kibővített vármegyeház északról

9. Az egykori vármegye ház főhomlokzatának részlete a mai vartérről

10. Az egykori vármegye ház főhomlokzatának középrizalitja

11. A főhomlokzat középrizalitjának pilaszterei

12. A pilaszterek korinthoszi fejezetei

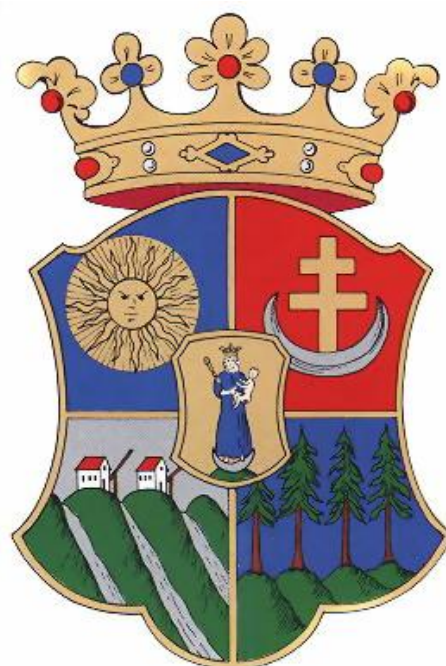
13. Csík vármegye címerei a középrizalit két oldalán

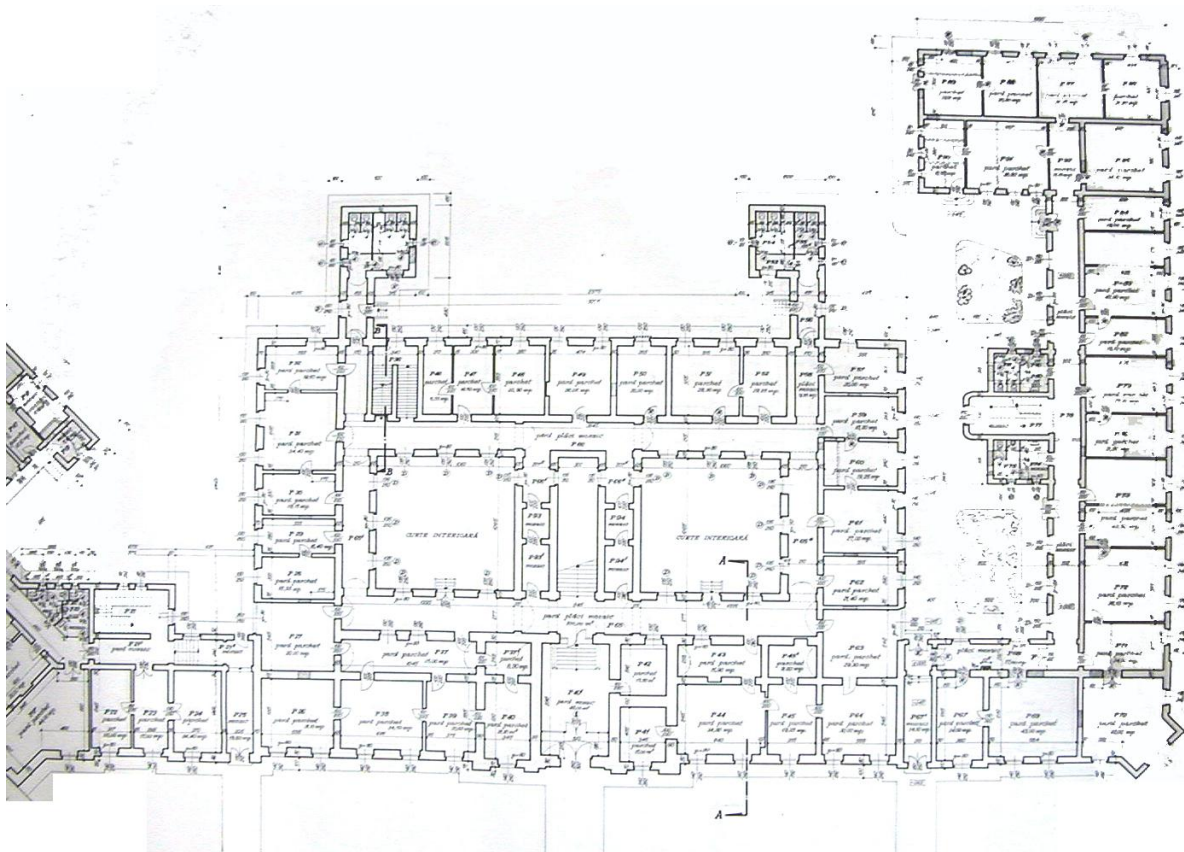
14. Csíkszék címere

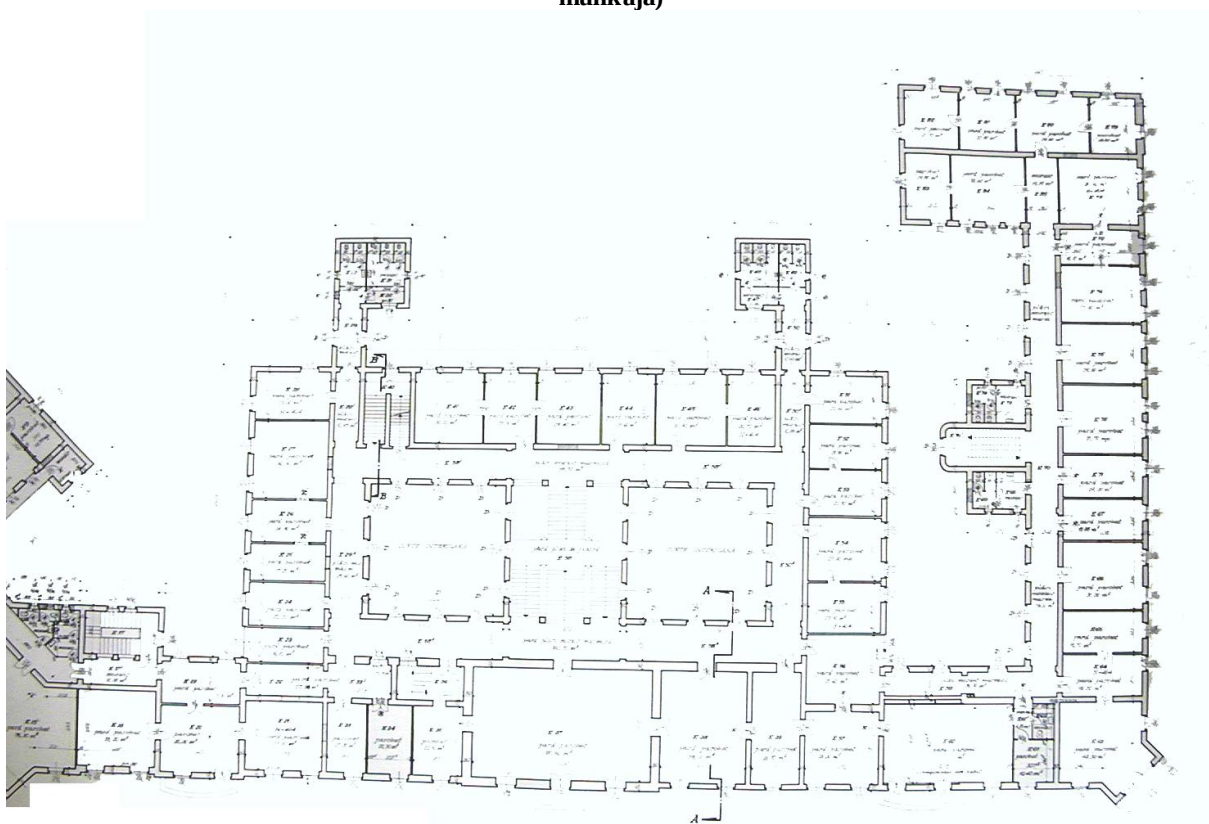
Csík

15. Csík vármegye címerei

16. Az egykori vármegyeház földszinti alaprajzának részlete (Tövissi Zsolt munkája)

17. Az egykori vármegyeház emeleti alaprajzának részlete (Tövissi Zsolt munkája)

18. A lépcsőház a tanácsterem bejárata felől

19. A lépcsőház kelet felől

20. A lépcsőház egyik pilaszterének lábazata

21. A lépcsőház egyik pilaszterének fejezete

22. A tanácssterem

23. A tanácssterem karzata

24. A tanácsterem karzatát tartó konzolsor két darabja

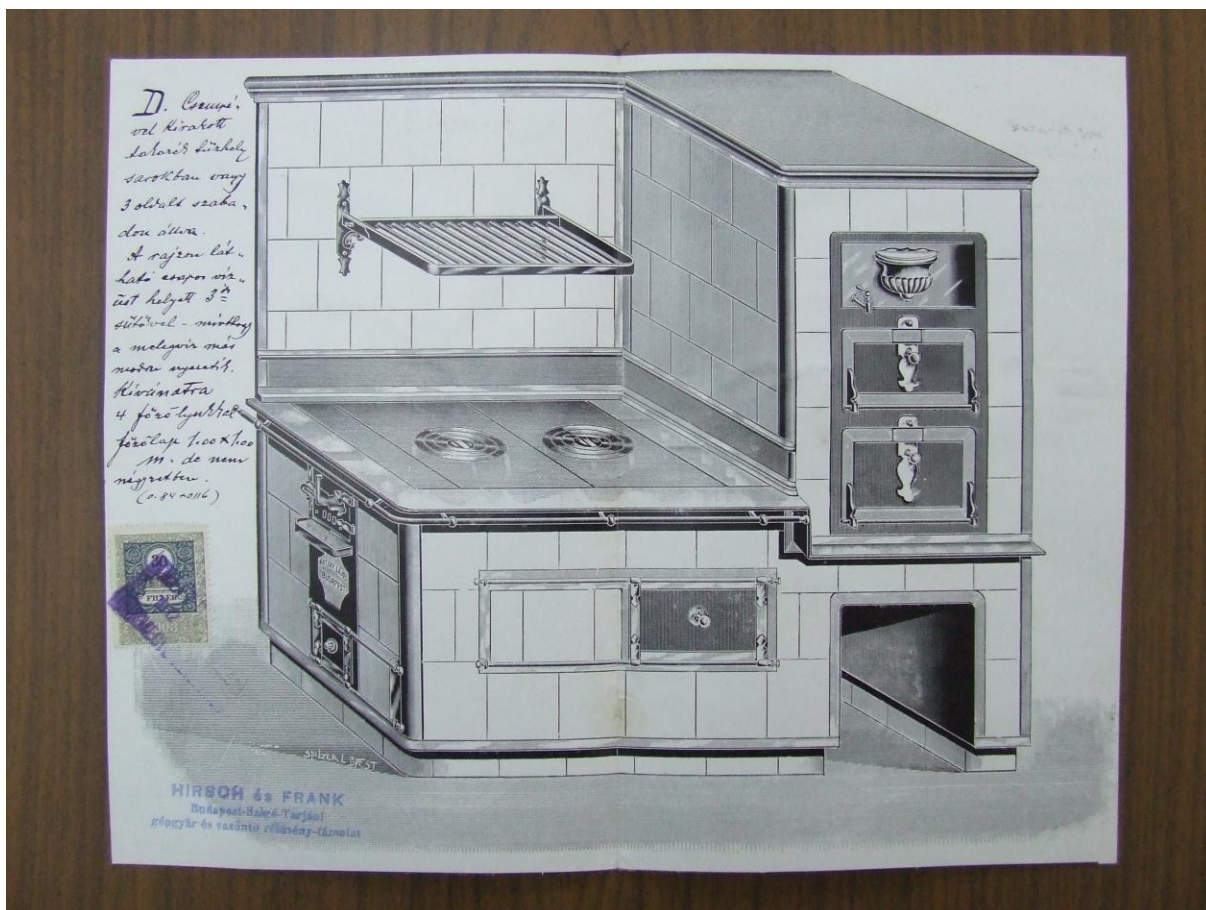
25. A tanácsterem aranyozott stukkódísz

26. A tanácsterem bejárata fölötti aranyozott stukkódísz

27. A vármegyeház kibővítése után meghirdetett, berendezési tárgyra vonatkozó pályázatra beérkezett ajánlat melléklete. Zománcozott kályhák: ír rendszerű kályha zöld majolika zománccal, Perpetuum-kályha kék majolika zománccal és ír rendszerű kályha barna majolika zománccal (CsLvt, F 7 Csik vármegye levéltára – Alispáni iratok, 1916/2628.)

28. A kibővített vármegyház berendezési tárgyaira vonatkozó pályázat egyik ajánlatának melléklete. Csempével kirakott takaréktűzhely (CsLvt, F 7 uo.)

29. A berendezési tárgyak elkészítésére kiírt pályázat ajánlatainak mellékletei (CsLvt, F 7 uo.)

Felhasznált irodalom

- *** *Magyar építészet. Klasszicizmus, historizmus*, Kossuth Kiadó, Budapest, 2003.
- *** *Csík vármegye státusszimbóluma*, Csíkszereda Kiadóhivatal, Csíkszereda, 2011.
- Császár László (szerk.): *Épülettípusok a kiegyezés utáni Magyarországon*, Építésügyi Tájékoztató Központ, Budapest, 1995.
- Ferencz Béla: *Csík vármegye monografiája*, Csíkszereda, 1935.
- Keserü Katalin: *A századforduló*, Kijarat Kiadó, Budapest, 2007.
- Kocsis Lajos: *A csíki magánjavak története (1869–1923)*, Erdély-történeti Alapítvány, Debrecen, 2006.
- Müller, Werner – Vogel, Gunther: *Atlasz. Építészet*, Athenaeum 2000 Kiadó, Budapest, 2003.
- Dr. Nagy András: *Városkép és ami hozzá tartozik*, Pallas-Akadémia, Csíkszereda, 1995.
- Orbán Balázs: *A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismei szempontból I – VI*, Pest, 1868–1873
(<http://mek.niif.hu/04800/04804/html/index.htm>).
- Pál Judit: *Városfejlődés a Székelyföldön (1750–1914)*, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2003.
- Szabó Katalin: *Visszajátszás*, Státus Könyvkiadó, Csíkszereda, 2000.
- Tivai Nagy Imre: *Emlékezés régi csíkiakról*, Csíkszereda Kiadóhivatal, Csíkszereda, 2009.
- Tóth Antal: *A pesti vármegyeháza*, Pest Megyei Tanács, 1990.
- Vadász Elemér: *A geológus munkája*. Bevezetés a földtani megfigyelésbe, Pécs, 1927.
- Vámszer Géza: *Életforma és anyagi műveltség. Néprajzi dolgozatok, gyűjtések, adatok (1930–1975)*, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1977.
- Vámszer Géza: *Helytörténeti adatok a hajdani Csík vármegye (Csík, Gyergyó és Kászon) településtörténetéhez*, Pallas-Akadémia, Csíkszereda, 2000.
- Vitos Mózes: *Csikmegyei füzetek. Adatok Csikmegye leírásához és történetéhez II.*, Hargita Kiadóhivatal, Csíkszereda, 2003.
- Vofkori György: *Csíkszereda és Csíksomlyó képes története*, Typografika, Békéscsaba, 2007.

Források

- *** *Magyarország tiszti cím- és névtára. 1879*, Budapest, 1879.
- *** *Magyarország tiszti cím- és névtára. 1884*, Budapest, 1884.
- *** *Magyarország tiszti cím- és névtára. 1888*, Budapest, 1888.
- *** *Magyarország tiszti cím- és névtára. 1899*, Budapest, 1899.
- *** *Magyarország tiszti cím- és névtára. 1902*, Budapest, 1902.
- *** *Magyarország tiszti cím- és névtára. 1907*, Budapest, 1907.
- CsLvt (Román Országos Levéltár Hargita megyei Hivatala – Csíkszeredai Levéltár), F 7 Csík vármegye levéltára – Közgyűlési jegyzőkönyvek 20–24 (1884–1888 közötti határozati jegyzőkönyvek).
- CsLvt, F 7 Csík vármegye levéltára – Alispáni iratok (1884–1888, 1916).
- CsLvt, F 78 A Csíki Magánjavak iratai, 103.

Sajtóanyag

- *Székelyszékelyföld*, VII. évfolyam, 12. szám (1888. február 9.).
- *Csíki Lapok*, XXIV. évfolyam, 16. szám (1912. április 17.).
- *Csíki Lapok*, XXIV. évfolyam, 35. szám (1912. augusztus 28.).
- *Csíki Lapok*, XXVI. évfolyam, 6. szám (1914. február 4.).